

СІРИЙ СОРОКОПУД У ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І

К.О. Редінов

Great Grey Shrike in the North-West Black Sea Coastal Area. - K.O. Redinov. - Berkut. 18 (1-2). 2009.

- The study area includes three regions in the south-west of Ukraine: Odesa, Mykolayiv, Kherson. The Great Grey Shrike is a migrating and wintering species here. All the known records of the species in 1887–2009 are summarized and analyzed. First shrikes arrive in autumn on average on $15.10 \pm 3,7$ days ($n = 10$; 29.09.2002 – 30.10.1999). Last birds were observed on average on $7.04 \pm 3,9$ days ($n = 11$; 26.03.2008 – 30.04.1989). Shrikes winter regularly but their number fluctuates. During wintering birds are occurred in the same places that can evidence their territoriality. [Ukrainian].

Key words: Great Grey Shrike, *Lanius excubitor*, distribution, migration, phenology, wintering.

✉ K.O. Redinov, Regional Landscape Park Kinburnska kosa, Shkreptienko Str. 16, Ochakiv, Mykolayiv region, 57500, Ukraine; e-mail: borisfenida@och.mk.ua.

Сірий сорокопуд (*Lanius excubitor*) є рідкісним, локально поширеним гніздовим видом в Україні (Полуда и др., 2007; Полуда, 2009). У Північно-Західному Причорномор'ї (Одеська, Миколаївська та Херсонська області) птахи бувають під час міграцій та зимівлі. Дані про їх зустрічі фрагментарні та розпорошені в часі. Про строки прильоту сірого сорокопуда на південному заході України є взагалі лише одиничні відомості (Грищенко, 2006).

З метою визначення особливостей територіального та сезонного розміщення виду в регіоні досліджень нами узагальнені літературні й особисті дані, а також повідомлення колег, що охоплюють понад 120-річний період.

Матеріал і методика

Наші дані зібрані на стаціонарах та під час автомобільних експедицій у 1992–2009 рр., переважно в межах Миколаївської області. Стаціонарні спостереження проводились на заході (агроландшафти, території військових полігонів), півночі (природний заповідник «Сланецький степ» та його околиці), півдні (Кінбурнський півострів) і південному-заході (Тилігульський лиман та його околиці) області.

Всі відомі факти спостережень зведені в таблицю.

Результати та обговорення

Всі дослідники, що працювали в регіоні, за виключенням О. Нордмана (Nordmann, 1840), який вважав сірого сорокопуда гніздовим видом, визначали статус цього птаха як рідкісний зимуючий та/або пролітний вид (Браунер, 1894; Пачоский, 1906; Подушкин, 1912; Клименко, 1950; Назаренко, 1953; Федоренко, Назаренко, 1965; Ардамацкая, Семенов, 1977; Корзюков, 1984; Назаренко, Амонский, 1986; Ардамацкая, Руденко, 1996).

Дані таблиці підтверджують цей статус, але сірого сорокопуда правильніше вважати малочисельним зимуючим та пролітним видом, що спостерігається кожного року. Те, що більшість реєстрацій виду відбулася в 1989–2009 рр. (89%), пов'язано, на нашу думку, зі зростанням інтенсивності спостережень.

Весняна міграція у сірого сорокопуда проходить у III декаді лютого – квітні. Пік міграції у III декаді лютого – березні (рис.), останніх мігрантів спостерігали ($n = 11$): $7.04 \pm 3,9$ діб (26.03.2008 р. – 30.04.1989 р.). У Дніпропетровській області найпізніша дата реєстрації – 31.03.2006 р. (Сижко, 2007), у Криму – 11.04.1856 р. (стиль не відомий – Кинда и др., 2003), в Канівському заповіднику (Черкаська область) – 12.04.1991 р. (Грищенко, Гаврилюк, 2000),

Зустрічі сірого сорокопуда в Північно-Західному Причорномор'ї у 1887–2009 рр.
Records of the Great Grey Shrike in the North-West Black Sea Coastal Area in 1887–2009

Одеська область: 23.02.1921 (1), 26.02.1921 – окол. с. Яськи, Біляївський р-н (Пекло, 2002); 28.02.1978 – окол. Дунайського біосферного заповідника (Петрович З.О.); 30.04.1989 (1) – окол. оз. Котлабух (Потапов, 1995); 10.02.1989 (1), 22.11.1991 (3), 26.11.1991 (2), 9.01.2008 (6), 3.10.2008 (1), 16.10.2008 (1), 21.10.2008 (1), 27.10.2008 (1), 2.01.2009 (1), 2.02.2009 (1), 11.03.2009 (1), 27.03.2009 (1), 1.04.2009 (1) – окол. Кучурганського лиману, 22.03.2002 (1), 26.02.2003 (1), 23.01.2006 (17), 7.11.2006 (1), 14.03.2007 (1), 27.04.2007 (1), 29.10.2007 (1), 20.01.2008 (2), 17.03.2008 (1) – окол. с. Кучурган, 13.11.2004 (1), 22.10.2005 (3), 13.03.2008 (1) – окол. с. Івано-Миколаївка, 24.10.2005 (1) – окол. с. Степанівка, 4.10.2007 (1) – окол. с. Покровка, 20.01.2008 (1) – окол. с. Новомиколаївка, 9.01.2009 (2) – окол. с. Марківка, Роздільнянський р-н (Архипов, 1996, 2003, 2008; Архипов, Фесенко, 2005; Архипов О.М.); 18.01.1996 (1) – окол. с. Яськи, Біляївський р-н (Гержик І.П.); 10.02.2000 – м. Одеса, поля фільтрації, 4.10.2007 (1) – м. Одеса, пониззя Куяльницького лиману, 13.03.2002 – окол. м. Одеса (Панченко П.С.); 28.03.2003 (1), 18.12.2004 (1), 27.11.2005 (1) – окол. с. Стара Еметівка, Біляївський р-н (Панченко П.С., Форманюк О.О.).

Миколаївська область: 17.10.1905 (1) – окол. м. Очаків (Подушкин, 1912*); 10.03.1992 (1), 27.03.1998 (1), 16.03.2003 (1), 2.12.2003 (1), 10.12.2003 (1), 4.11.2004 (1), 26.11.2005 (1), 23.12.2005 (2), 19.11.2006 (1), 13.11.2007 (1) – окол. с. Широколанівка, 23.02.1998 (1) – окол. с. Федорівка, 24.02.1998 (1), 28.02.1998 (1), 8.03.1998 (1), 5.03.1999 (1), 13.03.1999 (1) – окол. с. Покровка, 3.11.2005 (1), 12.02.2007 (1), 9.03.2007 (1) – окол. с. Іванівка, Веселинівський р-н; 30.11.1997 (1), 30.10.1999 (1), 29.11.2002 (1), 7.01.2005 (1), 17.01.2007 (1), 28.02.2008 (1) – верхів'я р. Березань, Миколаївський р-н (Редінов, 1999; Редінов К.О.); 8.12.1999 (1), 9.04.2000 (1), 30.10.2001 (1), 3.03.2002 (1), 13.03.2002 (1), 29.09.2002 (1) – окол. с. Калинівка, Єланецький р-н, 6.03.2000 (1) – ПЗ «Єланецький степ» (Редінов, 2003); 29.03.2000 (1) – окол. м. Вознесенськ, 17.01.2002 – окол. м. Южноукраїнськ, 31.10.2006 (1), 16.12.2007 (1), 15.11.2009 (1) – окол. м. Очаків, 1.03.2003 (1) – окол. смт Веселинове, 29.03.2000 (1) – окол. с. Мигія, Первомайський р-н, 25.11.2003 (1) – окол. с. Прибужани, Вознесенський р-н, 11.03.2007 (1) – окол. с. Червоне Поле, Миколаївський р-н, 7.11.2007 (1) – окол. с. Нововолодимирівка, Єланецький р-н (Редінов К.О.); 9.03.2002 (1) – окол. с. Ташино, 9.03.2002 (1) – окол. с. Краснопілля, 15.01.2006 (1) – окол. с. Прогресівка, Березанський р-н (Редінов К.О.); 27.02.2003 (1) – окол. с. Кудрявцевка, Веселинівський р-н (Панченко П.С.); 26.03.2003 (1) – Кінбурнський півострів, ділянка ЧБЗ**«Волижин ліс» (Москаленко, 2008); 14.03.2004 (1), 19.11.2005 (1), 4.02.2006 (1), 18.03.2006 (1), 5.12.2006 (1), 29.09.2007 (1), 16.11.2007 (1), 18.11.2007 (1), 9.12.2007 (1), 15.01.2008 (1), 18.02.2008 (2), 18.10.2008 (2), 6.12.2008 (1), 22.02.2009 (1), 22.03.2009 (1), 7.10.2009 (1) – Кінбурнський півострів (Петрович, Редінов, 2008; Петрович З.О., Редінов К.О.); 11.03.2005 (1) – окол. с. Червоне Парутине, 15.01.2007 (1) – окол. с. Солончаки, Очаківський р-н (Петрович З.О., Редінов К.О.); 6.11.2005 (1) – окол. с. Коблево, Березанський р-н (Форманюк О.О.); 5.01.2008 (1) – пониззя р. Бакшала, Доманівський р-н (Петрович З.О.), 15.11.2009 (1) – окол. смт Братське.

Херсонська область: 2.12.1898 (1) – Херсонська область (Пекло, 2002); 18.11.1887 (1) – окол. м. Берислав (Браунер, 1894*); 28.11, 3.10, 9.12, 13.01, 29.10, 16.10, 19.12 – здобуто в окол. м. Херсон, 19.10, 28.10 – здобуто в окол. м. Цюрупинськ (Пачоский, 1909*); 12.04.1935 (2) – окол. м. Гола Пристань, 16.04.1941 (1) – окол. с. Іванівка, Голопристанський р-н (Клименко, 1950); 19.12.1994 (5) – лісостепові ділянки ЧБЗ та їх околиці (Руденко и др., 1996); 17–20.01.00 (1) – окол. м. Гола Пристань, 17–20.01.00 (1) – плавні Дніпра, Голопристанський р-н (Ардамацкая, 2001); 14.03.2000 (1), 30.11.2000 (1), 11.01.2001 (2), 26.01.2001 (1), 21.02.2001 (1), 16.01.2002 (1), 27.03.2002 (2), 22.10.2002 (2), 28.01.2003 (2), 11.11.2003 (1), 26.10.2004 (2), 15.11.2005 (1), 2.02.2006 (3), 24.10.2006 (1), 25.10.2006 (1), 26.10.2006

Закінчення таблиці

End of the table

(3), 27.03.2007 (2), 9.10.2007 (1), 13.11.2007 (1), 25.12.2007 (4), 11.11.2008 (1), 1.04.2009 (1) – Івано-Рибальчанська ділянка ЧБЗ, 26.01.2001 (1), 17.10.2001 (1), 23.01.2002 (1), 28.03.2002 (1), 16.10.2002 (2), 24.12.2002 (1), 22.01.2003 (3), 23.10.2003 (2), 28.10.2004 (4), 10.11.2004 (1), 8.02.2006 (2), 28.03.2006 (1), 14.12.2006 (1), 11.10.2007 (1), 14.11.2007 (1), 29.02.2008 (2), 26.03.2008 (1), 12.11.2008 (2) – Солоноозерна ділянка ЧБЗ; 30.11.2000 (1) – окол. с. Рибальче, 9.02.2006 (1) – окол. с. Виноградне, 24.10.2008 (1) – окол. с. Кардашинка, Голопристанський р-н; 26.11.2001 (1) – окол. с. Нова Маячка, 2.03.2006 (1) – окол. с. Козачі Лагері, Цюрупинський р-н (Москаленко, 2008; Москаленко Ю.О.); 10.02.2005 (1) – окол. с. Кардашинка, Голопристанський р-н (Петрович З.О., Редінов К.О.).

Примітка: за II півріччя 2009 р. наведено лише окремі спостереження; * – дати наведено без переводу в новий стиль; ** ЧБЗ – Чорноморський біосферний заповідник.

у Кіровоградській області – 22.03.1998 р. (Шевцов та ін., 2004; Шевцов, 2008), в Сумській області – 29.04.1996 р. (Грищенко, 2008). В Одеській області (о. Зміїний) проліт спостерігали з кінця березня до середини – кінця квітня (Корзюков, 1984).

Восени появу перших мігрантів спостерігали ($n = 10$) в останніх числах вересня – жовтні: $15.10 \pm 3,7$ діб (29.09.2002 р. – 30.10.1999 р.). Пік зустрічей припадає на III декаду жовтня (рис.). Слід зазначити, що в 2007 р. ранній приліт виду (29.09, 4.10, 4.10 та 9.10) відмічено в чотирьох пунктах спостережень (табл.).

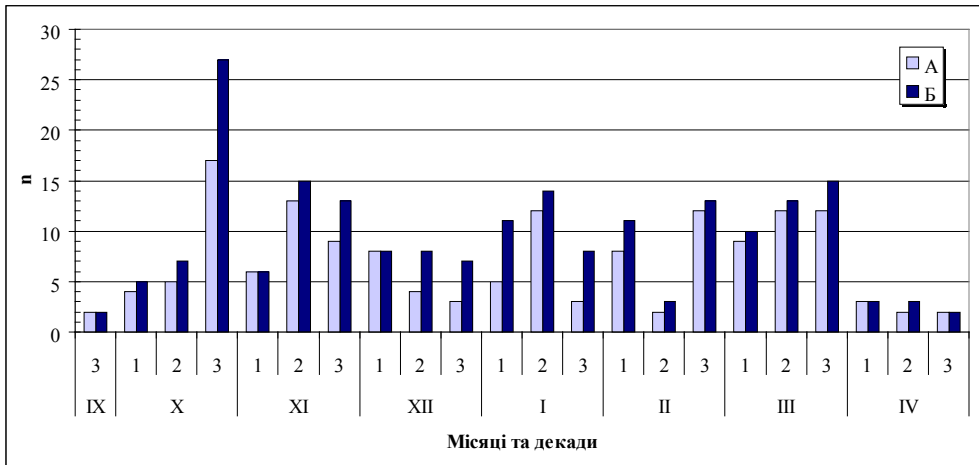
У більшості областей України появу перших птахів відмічали в такі ж терміни (Грищенко, 2006 та ін.). Так, у Дніпропетровській області приліт спостерігали ($n = 4$) – 17.10 (6.10.2003 р. – 5.11.2005 р., Сижко, 2007), в Канівському заповіднику – $22.10 \pm 3,6$ діб ($n = 10$, 7.10.1982 р. – 12.11.1981 р., Грищенко, Гаврилюк, 2000). У Криму найраніше появу виду зареєстровано 11.09.1980 р. (Кинда и др., 2003), в Кіровоградській області – 25.10.1998 р. (Шевцов та ін., 2004).

Повідомлення про реєстрацію сірого сорокопуда 31.07.2001 р. біля с. Морське Березанського району Миколаївської області (Шидловський, 2008), на нашу думку, помилкове. Скоріше за все, спостерігали молоду особину чорнолобого сорокопуда (*Lanius minor*), яка схожа забарвленням на сірого.

Зимують птахи регулярно, але чисельність їх коливається (табл.). Пік чисельності виду в середині січня, на нашу думку, пов'язаний з інтенсифікацією досліджень, оскільки звичайно в цей час проводяться зимові обліки птахів. Про максимальну чисельність виду дають уяву результати обліків у районі Кучурганського лиману та на Нижньодніпровській піщаній арені. Наприклад, біля Кучурганського лиману 9.01.2008 р. на 40 км маршруту обліковано 6 особин (О.М. Архипов, особ. повід.), а на лісостепових ділянках Чорноморського біосферного заповідника максимальна чисельність сягала 3 (Солоноозерна ділянка, 2293 га) – 4 (Івано-Рибальчанська ділянка, 3104 га) особин (Москаленко, 2008; особ. повід.).

На Кінбурнському півострові птахи протягом зими тримались в одних і тих же місцях, що може свідчити про зайняття ними територій. Розміри територій, як і час перебування на них сорокопудів, не визначено. Зауважимо, що в Сумській області розміри трьох таких територій коливались від 28 до 68 га (Кныш и др., 1991). Ю.О. Москаленко (особ. повід.) помітив, що навіть у різні роки сорокопуди тримаються на одних і тих же ділянках, що підтверджується й нашими спостереженнями.

Звичайно сорокопуди тримаються поодиночці. Хоча Ю.О. Москаленко (особ. повід.) бачив 2 птахів, котрі сиділи на одному прольоті між стовпами електромережі, а

Сезонна динаміка зустрічей сірого сорокопуда в Північно-Західному Причорномор'ї у вересні – квітні 1887–2009 рр. по декадах (А – кількість днів, у які спостерігали вид, $n = 153$; Б – кількість особин, $n = 204$).

Seasonal dynamics of records of the Great Grey Shrike in the North-West Black Sea Coastal Area in 1887–2009 by ten-days (A – number of days when the species was observed, $n = 153$; B – number of birds, $n = 204$).

З.О. Петрович (особ. повід.) – 2 птахів, що сиділи на деревах на відстані близько 5 м один від одного. Нетиповим є спостереження О.М. Архипова (2008; особ. повід.): 23.01.2006 р. близько 13²⁰ він відмічав біля с. Кучурган проліт у північному напрямку 17 особин. Птахи летіли на висоті 30–40 м зі сторони плавневого лісу розрідженою зграєю по 1–2 особини. Відстань між птахами була близько 8–10 м. У день спостереження був мороз до -21°C та сильний північно-східний вітер.

Під час полювання та відпочинку як присади сорокопуди використовують кущі, дерева, дріт та опори ЛЕП. Іноді птахи співають під час зупинок, наприклад, 24.02.1998 р. та 6.03.2000 р. Спів чули і восени – 15.11.2009 р.

Аналіз 9 шлунків показав, що сірі сорокопуди живляться мишоподібними гризунами, птахами та жуками (Пачоский, 1909).

Подяки

За можливість використання не опублікованих даних автор висловлює подяку

О.М. Архипову, І.П. Гержику, Ю.О. Москаленку, П.С. Панченку, З.О. Петровичу та О.О. Форманюку.

ЛІТЕРАТУРА

- Ардамацкая Т.Б. (2001): Видовой состав и численность зимующих наземных птиц в Северном Причерноморье по данным учета в январе 2000 г. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. Одеса-Киев. 3: 44-47.
- Ардамацкая Т.Б., Руденко А.Г. (1996): Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки животных). Птицы. - Вестн. зоол. Отд. вып. 1: 19-38.
- Ардамацкая Т.Б., Семенов С.М. (1977): Эколого-фаунистический очерк птиц района Черноморского заповедника. - Вестн. зоол. 2: 18-43.
- Архипов А.М. (1996): Встречи редких птиц на Кучурганском лимане. - Вестн. зоол. 4 -5: 69.
- Архипов А.М. (2003): Краткие сообщения о миграции редких видов птиц в Одесской области. - Чтения пам. А.А. Браунера. Одесса: АстроПринт. 172-175.
- Архипов О.М. (2008): Спостереження рідкісних видів птахів у деяких районах Одеської області у 2004–2007 рр. - Знахідки тварин Червоної книги України. Київ. 5-8.
- Архипов А.М., Фесенко Г.В. (2005): Сведения о наблюдениях за редкими птицами в районе Кучурганского лимана. - Бранта. 8: 7-15.

- Браунер А. (1894): Заметки о птицах Херсонской губернии. - Зап. Новорос. об-ва естествоиспыт. Одесса. 19 (1): 39-93.
- Грищенко В.Н. (2006): Фенология осенней миграции зимующих видов птиц на территории Украины. - Беркут. 15 (1-2): 176-193.
- Грищенко В.Н. (2008): Материалы по фенологии миграции птиц Сумского Посеймья. - Авіфауна України. 4: 60-61.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н. (2000): Фенология миграций птиц в районе Каневского заповедника во второй половине XX в. - Запов. справа в Україні. 6 (1-2): 67-76.
- Кинда В.В., Бескаравайный М.М., Дядичева Е.А., Костин С.Ю., Поленко В.М. (2003): Ревизия редких, малоизученных и залетных видов воробьинообразных (*Passeriformes*) птиц в Крыму. - Бранта. 6: 25-58.
- Клименко М.И. (1950): Материалы по фауне птиц района Черноморского государственного заповедника. - Тр. Черноморского гос. зап-ка. Киев: Изд-во КГУ. 3-69.
- Кныш М.П., Савостьянов В.М., Хоменко С.В., Грищенко В.Н. (1991): Зимняя биология серого сорокопуга в лесостепных ландшафтах Сумской области. - Мат-лы 10-й Всес. орнитологич. конфер. Минск: Наука і техніка. 2 (1): 281-282.
- Корзюков А.И. (1984): Миграции сорокопугов в северо-западном Причерноморье. - Орнитология. М.: МГУ. 19: 202-203.
- Москаленко Ю.О. (2008): Коротка характеристика сучасного стану та матеріали спостережень на території Нижньодніпровських піщаних масивів птахів Червоної книги України. - Знахідки тварин Червоної книги України. К. 223-237.
- Назаренко Л.Ф. (1953): Эколого-фаунистическая характеристика орнитофауны низовьев Днестра и перспективы ее хозяйственного использования. - Сб. биол. факультета Одесского гос. университета. 6: 139-155.
- Назаренко Л.Ф., Амонский Л.А. (1986): Влияние синоптических процессов и погоды на миграцию птиц в Причерноморье. Киев-Одесса: Вища школа. 1-183.
- Пачоский И.К. (1906): Объяснительный каталог естественно-исторического музея Херсонского губернского земства. Херсон. 1-212.
- Пачоский И.К. (1909): Материалы по вопросу о сельскохозяйственном значении птиц. Херсон: Изд-во Херсон. губер. земства. 1-59.
- Пекло А.М. (2002): Каталог коллекции Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 3. Воробьинообразные – *Passeriformes*. Киев: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-312.
- Петрович З.О., Редінов К.О. (2008): Рідкісні види птахів в регіональному ландшафтному парку «Кінбурнська коса». - Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Біологія. Ужгород. 23: 100-104.
- Подушкин Д.А. (1912): Заметки о перелетах и гнездовании птиц в окрестностях Днепровского лимана. - Зап. Крымского об-ва естествоиспыт. 11: 80-95.
- Полуда А.М. (2009): Сорокопуд сирій. - Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг. 477.
- Полуда А.М., Гавриль Г.Г., Давиденко И.В. (2007): Распространение и численность серого сорокопуга, *Lanius excubitor* (Aves, Passeriformes), в Украине. - Вестн. зоол. 4: 369-375.
- Потапов О.В. (1995): Птицы оз. Кугурлуй и прилегающих территорий. - Экосистемы дикой природы. Одесса. 2: 13-30.
- Редінов К.А. (1999): Материалы по редким и малочисленным видам птиц Николаевской области. - Бранта. 2: 152-158.
- Редінов К.О. (2003): Птахи Червоної книги України в заповіднику «Сланецький степ» та на прилеглих територіях. - Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття. Мат-ли конф., присвяч. 80-річчю Канівського природного заповідника (Канів, 9–11 вересня 2003 р.). Канів. 262-263.
- Руденко А.Г., Яремченко О.А., Рыбачук К.И. (1996): Редкие виды птиц, отмеченные в Черноморском биосферном заповеднике в 1994 г. - Мат-ли конференції 7–9 квітня 1995 р., м. Ніжин. Київ. 22-27.
- Сижко В.В. (2007): Зимовая орнитофауна Дніпропетровщини. - Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє (Мат-ли перших Вальхівських читань). Дніпропетровськ. 137-145.
- Федоренко А.П., Назаренко Л.Ф. (1965): Нові дані про зимівлю птахів на північно-західному побережжі Чорного моря. - Наземні хребетні України (екологія, поширення, історія фауни). Київ: Наукова думка. 64-68.
- Шевцов А.О. (2008): Фенологія весняної міграції птахів в Олександрійському районі Кіровоградської області. - Авіфауна України. 4: 94-100.
- Шевцов А.О., Санжаровський Ю.О., Соріш Р.В., Єфремов В.Л. (2004): Нові, рідкісні та малочисельні птахи Кіровоградської області. - Беркут. 13 (1): 13-17.
- Шидловський І.В. (2008): Матеріали зі спостережень видів птахів, включених у Червону книгу України, що проведені в 1994–2005 рр. - Знахідки тварин Червоної книги України. Київ. 387-404.
- Nordmann A. (1840): Observations sur la Fauna Pontique (Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée, excute en 1837 sous la direction de M. Anatole Demidoff). Paris. 3: 73-108.

К.О. Редінов,

РЛП «Кінбурнська коса»,

вул. Шкряптієнка, 16,

м. Очаків, Миколаївська обл., 57500,

Україна (Ukraine).